

Макарчук В. П.,
слухач 7 курсу ННІЗДН
Національної академії внутрішніх справ

До питання дискусійного характеру поняття слідчої ситуації

Розслідування злочину являє собою складний процес пізнання, який відбувається в конкретних часово-просторових межах та у певних умовах навколишнього середовища. Зазначені обставини (час, місце та навколишнє середовище) пов'язані між собою об'єктивними та суб'єктивними факторами, які постійно змінюються та безпосередньо впливають на поведінку причетних до процесу розслідування осіб. Ця обстановка, у якій відбувається процес розслідування злочину, отримала назву слідчої ситуації.

Поняття слідчої ситуації у криміналістичній науці належить до дискусійних. Значний внесок у становлення теорії слідчих ситуацій зробили такі відомі криміналісти, як О. Я. Баєв, Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, В. К. Гавло, І. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкін, Т. С. Волчецька, О. Н. Колесніченко, В. П. Лавров, В. О. Образцов, М. А. Селіванов, М. П. Яблоков та ін.

Прагнення всебічно охарактеризувати поняття слідчої ситуації, її сутність зумовило існування в юридичній літературі безлічі різних за змістом визначень і відповідних їм класифікацій.

Одні вчені характеризують слідчу ситуацію як сукупність наявних фактичних даних. Такої думки дотримуються С. К. Гавло, І. Ф. Герасимов, О. М. Васильєв і інші криміналісти. Так, І. Ф. Герасимов визначає слідчу ситуацію як ситуацію на певний момент розслідування, внутрішньо необхідно схильну до зміни сукупність матеріальних, інформаційних та інших факторів, що характеризують розслідування, та їх оцінку, яка обумовлює основні напрями розслідування, прийняття рішень і вибір способів дій [1].

Як певний різновид такої думки, існує позиція, що слідча ситуація – це інформаційна база, яка визначає можливості і шляхи проведення розслідування. Прихильником цих поглядів є, зокрема, Л. Я. Драпкін, який писав: «слідча ситуація – це динамічна інформаційна система, елементами якої є істотні ознаки і властивості обставин, що мають значення для розслідування, зв'язки і відносини між ними, а також між учасниками процесу розслідування, у тому числі результати дій сторін – передбачувані й ті, які настали» [2, с. 9–11].

Існує й інше розуміння цього питання, відповідно до якого слідча ситуація є обстановкою, у якій здійснюється розслідування. Цієї думки дотримується, наприклад, Р. С. Белкін. Так, зокрема, учений визначає слідчу ситуацію як ту обстановку, в якій здійснюється процес доведення, іншими словами, це сукупність умов, у яких у даний момент здійснюється розслідування [3, с. 91].

На відміну від дискусій щодо визначення поняття, переважна частина науковців виявляють одностайність у тому, що слідчі ситуації формуються під впливом низки суб'єктивних та об'єктивних чинників, які їх формують. Так, до об'єктивних складових відносять: наявність та характер інформації, що є в розпорядженні слідчого та залежить від механізму події й умов виникнення слідів у навколишньому середовищі; наявність та стійкість існування джерел доказової інформації, які ще не використано, та надійних каналів одержання орієнтовної інформації; інтенсивність процесів зникнення доказів та сила чинників, які впливають на це; наявність у розпорядженні слідчого необхідних засобів, способів, часу і можливості їх оптимального використання; кримінально-правова оцінка події, існуюча на конкретний момент розслідування; можливість використання в розслідуванні техніко-криміналістичних засобів, тактичних прийомів і методик; рівень взаємодії слідчого з іншими органами та підрозділами.

До суб'єктивних чинників належать: психологічний стан слідчого, рівень його знань та кваліфікація, практичний досвід, спроможність приймати й реалізовувати рішення в екстремальних ситуаціях; протидія встановленню істини з боку злочинця, потерпілого чи свідків; сприятливі умови розслідування; зусилля слідчого, спрямовані на зміну слідчої ситуації; наслідки помилкових дій слідчого, оперативного працівника, експерта, понятих; наслідки розголошення даних, встановлених у процесі розслідування; непередбачені дії потерпілого чи осіб, причетних до розслідування події [4, с. 230].

Цікаво, що О. Я. Баєв використав співвідношення суб'єктивних та об'єктивних складових слідчої ситуації для систематизації наявних у криміналістичних джерелах підходів до визначення даного поняття. Відтак, вчений визначив три підходи:

1. об'єктивній складовій надається головне значення, а суб'єктивна зводиться нанівець (В. К. Гавло, О. Н. Колесніченко, В. С. Корноухова);

2. об'єктивний та суб'єктивний моменти приблизно рівні. За такого підходу слідча ситуація – це сукупність умов, в яких на даний момент здійснюється розслідування, тобто та обстановка, у якій відбувається процес доказування (Р. С. Белкін, Т. С. Волчецька, І. Ф. Герасимов, В. О. Образцов, М. А. Селіванов, М. П. Яблоков);

3. суб'єктивний чинник значно розширений, компонентом слідчої ситуації вважається також оцінка та визначення її характеру (С. Е. Воронін, Л. Я. Драпкін, А. М. Кустов) [5, с. 94–95].

Отже, ситуаційна зумовленість визначення подальшої тактики розслідування пов'язана з об'єктивними та суб'єктивними компонентами, що формують певну слідчу ситуацію початкового етапу

розслідування злочину.

Якщо визначення поняття слідчої ситуації й досі залишається предметом наукових дискусій, то значення даної категорії, важливість її ретельного вивчення та оцінки для ефективного розслідування не викликає сумнівів у більшості вчених. Так, один із засновників концепції слідчих ситуацій А. Н. Колесніченко наголошував, що у здійсненні принципу індивідуальності розслідування можуть бути виділені два основні елементи: а) аналіз та оцінка слідчої ситуації; б) вибір найбільш ефективної системи прийомів розслідування. Аналіз слідчої ситуації має бути всебічним, глибоким та бездоганним у логічному відношенні. Встановлення особливостей ситуації ґрунтується на особистому досвіді слідчого щодо розслідування таких злочинів [6, с. 16].

Список використаних джерел

1. Герасимов И. Ф. Следственные ситуации на первоначальном этапе раскрытия преступлений. *Социалистическая законность*. М., 1977. С. 61–62.
2. Драпкин Л.Я. Основы криминалистической теории следственных ситуаций: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09. М., 1987. 45 с.
3. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике. М.: Юрид. лит., 1988. 304 с.
4. Зернов С. И. Теоретические и прикладные проблемы применения специальных познаний при выявлении и расследовании преступлений, сопряженных с пожарами: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. М., 1997. 447 с.
5. Баев О. Я., Баева Н. В. Реальные следственные ситуации и их модели. *Вопросы совершенствования методики расследования преступлений*. Ташкент, 1984. С.5.
6. Колесніченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Харьков: Харьк. юрид. ин-т, 1976. 62 с.